

Birgitta Svensson tolkar dessa olikheter som att en förstärkning av könsskillnaderna är på gång. Kvinnorna väljer en manlighetssymbol, tatuering, för att förstärka sin kvinnlighet!

Under 1960- och 70-talen var det den naturliga kroppen som poängterades bland progressiva och hippies. I dag används kroppen snarare som ett konstgjort och stiliserat medium. De tatuerade motiven kännetecknas av en stilisering som är framtvungad av tekniken. Förf. uppfattar de tydliga konturerna som uttryck för en medveten kultivering av huden och frågar sig om tatuering kanske kan sägas vara ett frivilligt kuvande av kroppen på samma sätt som body-building och jogging.

Svensson ser ett samband mellan den förändrade synen på tatuering och tidsandan och sociala samhällsförändringar. Hon anser att MTV har haft en mycket stor betydelse för ökningen av tatueringens popularitet. Tatuering har länge främst varit ett storstadsfenomen, vilket skulle kunna förklaras med den originalitetssträvan som människor tillgriper för att åstadkomma olikheter och väcka uppmärksamhet i takt med storstädernas tillväxt. Storstadslivet gör det svårt för den egna personligheten att komma till sin rätt. I dag handlar det inte längre om att tillhöra de stora grupperna med distinkta livsstilar som fanns tidigare, utan om att forma en alldeles egen individuell identitet, skriver hon. Förf. menar att tatueringens renässans är en följd av att vi blir allt mer upptagna av vår individualitet och hur våra jag formas och synliggörs. Detta påstående kan först tyckas motsägelsefullt med tanke på vad hon tidigare sagt om tribalisering. Tyvärr undviker hon att fördjupa sig i en sådan diskussion. Svensson anser att dagens tatueringssivver inte ska ses som en motdiskurs utan snarast måste beskrivas som en medrörelse i den rådande samhällsandan. De som tatuerar sig kanske till och med kan beskrivas som de som verkligen är i takt med tiden. Hon menar att det också kan vara ett sätt att tydliggöra nya sociala kategorier. Men slutsatsen om vilka nya kategorier det rör sig om får vi själva dra.

Maja Jacobson, Umeå

Hans Blomquist och Dan Waldetoft: *Zimmermans hotell. Linköpings läns cellfängelse 1846–1946*. Nordiska museets förlag, Stockholm 1997. 220 s., ill. ISBN 91-7108-424-X.

Läns cellfängelset i Linköping byggdes som ett av de första av de många svenska cellfängelser som blev resultatet av den mycket omfattande fångvårdsreform som genomfördes i Sverige vid mitten av det förra seklet. Genom att beskriva det inre livet i detta fängelse har Blomquist och Waldetoft åstadkommit en spännande och detaljrik genomgång av den praktiska tillämpningen av den fångvårdsidéologi som förespråkade ett återförande av brottslingarna till samhällslivet.

”Zimmermans hotell” fick sitt namn dels efter den kapten som var direktör under åren 1878–94, dels av att samtiden ansåg att livet på fängelset var så gott att det kunde liknas vid en hotellvistelse. Cellfängelserna var välutrustade föregångare bland de moderna institutionerna. Kritiken mot den gamla fängelseordningen hade bl.a. handlat om de hygieniska förhållandena: bristen på vatten, värme, ventilation och renhållning, varför majoren Carl Fredrik Hjelm fick i uppdrag att speciellt uppmärksamma tekniska lösningar för dessa problem, då han utsågs till cellfängelsernas arkitekt.

Bokens första kapitel innehåller en omfattande redogörelse för fängelsebygget i Linköping, hur det gick till när Hjelm blev cellfängelsearkitekt och vad Linköpingsborna och deras tidning Östgöta Correspondenten tyckte om bygget. Byggtekniska innovationer såsom centralvärmeanläggning och ”nattstolar” togs i bruk och fängelset beskrevs av lokalpressen som ”palatslikt” och man menade att tjuvarna bodde så bra att ”blefwe det säkert fördelaktigare, att wara tjuf i Sverige, än hederlig karl” (s. 26).

I ett följande kapitel beskrivs de byggnadstekniska förändringar som blev av betydelse för fångarnas och bevakningspersonalens vardag. Cellfängelset var ett experiment och genom fångarnas beteenden framtvungades en ständig förändring av byggnaderna. Fönstrens storlek fördubblades och elektrisk belysning installerades så småningom i cellerna. På 1930-talet blev de mörka cellerna toaletterum och vattenspolande toaletter installerades. Där cell och källarcell hade då sedan länge ersatt mörkercellen som isoleringsrum.

Fängelsets direktör, predikant och läkare rapporterade årligen till Fångvårdsstyrelsen om hur fängelseförhållandena hade förbättrats med det nya cellsystemet.

Direktören såg en ökad benägenhet att underkasta sig straffet och läkaren fann att ensamhetsfängelset hade välgörande verkningar. På så sätt kan man lära känna verksamheten. Men hur såg livet egentligen ut på fängelset? Källorna tigger om de vardagliga förhållandena. Inträdet i fängelset var starkt ritualiserat, en tung port slöt kontakten med världen utanför. Därefter vidtog karbad, byte till fånguniform och ett inskrivningsförhör hos predikanten. Ofta saknas några mer personliga källor till vilket liv som levdes innanför murarna. Bestraffningar var dock sådant som protokollfördes. Straffjournalerna berättar om vad som ej var tillåtet i fängelset. Kontakt mellan fångarna var en sådan sak och många straff utdömdes för samtal mellan fångar via ventilationssystem och matluckor. Det motstånd mot fängelseordningen som fångarna på detta sätt utövade, användes sedan av fängelseledningen för att förbättra kontrollen. Matluckorna förseglades och särskilda vattenklosetter tillverkades, som hindrade fångarna att använda avloppsrören för kommunikation.

Motstånd och rymningsförsök möttes med bojor, kedjor eller tvångströja. Isolering i särskilda celler eller prygel drabbade den som tredskades ordentligt. Prygelstraffet inne på fångelserna avskaffades inte förrän 1937.

Näringsriktig mat ingick i cellfångelsernas rehabiliteringsprogram och kritik riktades mot det relativa välbefinnande som på så sätt bereddes fångarna. Förf. återberättar hur flera fångar endast motvilligt velat lämna fängelset, där de fått både mat och tak över huvudet. Läsaren bibringas också omsorgsfulla redogörelser för hur maten serverades och debatterades, dess kvalitet och kvantitet, men inget om vilken mat som verkligen bestods fångarna. Vatten och bröd är det enda man faktiskt får veta att de fick sig till livs.

I försöken att komma fången in på livet, även med ett knapphändigt material, har förf. också försökt att återge mer intima förhållanden, som hur fångarnas sexualitet hanterades och hur den personliga hygienien sköttes. Den sexualitet som uppmärksammades var främst ”den hemliga synden”, dvs. onanin. Fängelsepredikanten förklarade den som orsakad av ”cellens ensamhet”. Den ansågs vara både kroppsligt och andligt nedbrytande. Fångarnas naturbehov föranledde inte bara nya tekniska lösningar, utan också många ordningsregler och bestraffningar. Latrinhanteringen betroddes endast mycket pålitliga fångar. Den var ett stort sanitärt problem och kritiserades ofta av fängelsets läkare. Vidare var ohyra som löss och råttor vanligt förekommande,

medan tvättmöjligheterna länge var begränsade på grund av dålig vattentillgång. Efter denna ganska mörka bild, tecknas en betydligt ljusare i form av den friluftsgymnastik som fångarna övades i på Linköpingsfängelset redan från 1910.

Avslutningsvis låter förf. oss stifta bekantskap med personalen. När fängelset öppnades 1846, uppgick personalstyrkan till en direktör, sju vaktknektar, en vaktfru och en vaktmästare. De skulle hantera drygt 800 fångar. Vaktknektarna skulle finnas till hands dygnet runt, på post eller i beredskap i vaktrummet. Samtliga personalkategorier bodde på fängelset. Under rubriken ”En doft av brännvin” avslöjas hur fångknektarna ibland tillmötesgick både alkoholförtäring och in smuggling av snus, köttstycken och färska vetebullar.

Den här boken utgör ingen vetenskaplig redovisning och saknar såväl teoretiska som metodologiska resonemang, liksom jämförelser med de många andra fängelsehistoriker som författats under senare år. En viss källkritisk diskussion förekommer dock, t.ex. i samband med återgivandet av några av de korta självbiografier som författades av ungdomsfångar under åren 1919–22. Å ena sidan har här ett antal subjektiva levnadsminnen inifrån fängelsemiljön bevarats. Å andra sidan är de skrivna på uppmaning av direktören och predikanten och sannolikt starkt påverkade av den utformning de förväntade sig. Som en detaljrik beskrivning över livet inne på ett svenskt cellfängelse motiverar den här boken emellertid väl sin plats som komplement till de mer traditionella historikerna, även för den som inte är specifikt intresserad av Linköpingsfängelset. Men med bara några enkla anknytningar till t.ex. Anders Åmans (1976) utmärkta genomgång av cellfångelsernas framväxt och etablering i det moderna samhället, kunde framställningen blivit mycket intressantare.

Cellstraffet hade länge varit ur bruk, när det 1946 formellt avskaffades. Där slutar också Blomquists och Waldetofts faktaspäckade beskrivning av Linköpingsfängelsets historia. Fängelset revs 1969. Idag, när det tjugonde seklet går mot sitt slut, finns det fångar som talar för en återgång till ensamcellen, men det är en annan historia.

Birgitta Svensson, Lund